

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ КОРЕКЦІЇ ЕМОЦІЙНИХ СТАНІВ МОЛОДІ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ

Подкоритова Лариса Олександрівна,
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології та педагогіки
Хмельницького національного університету
ORCID ID: 0000-0002-2242-2576
Scopus author ID: 58179589400

Рабійчук Сергій Олександрович,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної роботи та соціальної педагогіки
Хмельницького національного університету
ORCID ID: 0000-0003-3948-0083
Scopus author ID: 59160730000

У процесі взаємодії із молоддю з особливими потребами було висунуто гіпотезу про те, що емоційні стани цієї групи населення потребують психологічної корекції. З метою здійснення відповідної якісної роботи була проведена психологічна діагностика за: 1) опитувальником Спілберга-Ханіна – для оцінки ситуативної та особистісної тривожності досліджуваних; 2) особистісним опитувальником Айзенка – для визначення рівня нейротизму; 3) методикою діагностики оперативної оцінки самопочуття, активності й настрою (САН). Отримані результати підтвердили нашу гіпотезу, що досліджені молоді люди з особливими потребами є досить тривожні, невротичні, мають тенденцію до пониженого настрою, активності і самопочуття. Відповідно, була розроблена та апробована програма психологічної корекції емоційних станів молоді з особливими потребами. Провідним методом у ній постала арттерапія, як один з найбільш ефективних у роботі з людьми з особливими потребами. Повторна діагностика дослідженої вибірки молодих людей з особливими потребами після їхнього залучення до психологічної корекції і перевірка отриманих показників за допомогою математико-статистичних методів (G-критерій знаків і парний критерій Т-Вілкоксона) засвідчила позитивну динаміку емоційних станів досліджених.

У статті подано порівняльні результати емпіричного дослідження емоційних станів молоді з особливими потребами та короткий опис (анотація) апробованої програми психологічної корекції емоційних станів молоді з особливими потребами. Провідний метод роботи – арттерапія та її види (образотворча терапія, фототерапія, бібліотерапія, кінотерапія, музикотерапія, робота з піском, глиною тощо). Загальна кількість занять – 13 періодичністю 1 раз на тиждень. Форма психологічної корекції – групова. Програма може бути корисною для психологів, педагогів і соціальних працівників, які працюють із молоддю з особливими потребами.

Ключові слова: емоційні стани, молодь з особливими потребами, психологічна корекція, арттерапія.

Podkorytova Larysa, Rabiichuk Serhii. Features of psychological correction of the emotional states of youth with special needs

In the process of interaction with young people with special needs, we formed a hypothesis that the emotional states of this group need psychological correction. In order to carry out appropriate qualitative work, psychological diagnosis was carried out according to: 1) the Spielberg-Hanin questionnaire – to determine the situational and personal anxiety of the subjects; 2) Eysenck's personality questionnaire – to determine the level of neuroticism; 3) the diagnostic method of operative assessment of well-being, activity and mood. The obtained results confirmed our hypothesis that the investigated young people with special needs are rather anxious, neurotic, have a tendency to low mood, activity and well-being. Accordingly, a program of psychological correction of emotional states of youth with special needs was developed and tested. Art therapy became the leading method in it, as one of the most effective in working with people with special needs. Re-diagnosis of the sample of young people with special needs after their involvement in psychological correction and verification of the obtained indicators with the help of mathematical methods (G-criterion of signs and paired T-Wilcoxon test) confirmed the positive dynamics of the emotional states of the subjects.

The article presents the comparative results of the empirical study of the emotional states of youth with special needs and a brief description (abstract) of the approved program of psychological correction of the emotional states of youth with special needs. The leading method of work is art therapy and its types (painting, photo therapy, bibliotherapy, film therapy, music therapy, work with sand, clay, etc.). The total number of trainings is 15, a frequency – 1 time per week. We used the group form of psychological correction. The program could be useful for psychologists, teachers and social workers who work with young people with special needs.

Key words: emotional states, youth with special needs, psychological correction, art therapy.

Вступ. Молодь з особливими потребами, як правило, має постійну соціальну дезадаптацію, що обмежує її соціалізацію. Відповідно, молоді люди мають тенденцію до переживання негативних психічних станів (три-

вога, фрустрація, агресія тощо) [5; 6]. Для того, щоб допомогти молоді у роботі з цими станами і навчити із ними справлятися доцільно використовувати спеціальні психокорекційні методи. Серед них одним з найбільш

ефективних для роботи з людьми, які мають особливі потреби, є арттерапія [1; 3; 5; 6], що зокрема зумовлено такими її особливостями: *невербальний характер* (дає можливість здійснювати психологічну корекцію без слів); *творчий прояв і вільна уява* (що активізує глибинні сили людини, веде до зцілення, сприяє кращому саморозумінню тощо); *спрямованість на емоції* (це один з найкращих способів відреагування негативних емоцій і водночас потужне джерело позитивних); *ресурсність* [1, с. 38-40].

При тому, що є значна кількість досліджень, присвячених роботі з людьми з особливими потребами взагалі і з використанням арттерапії зокрема (О. Гаяш, А. Обухівська, Л. Склярєва, В. Супрун, Н. Рачова, А. Ревть, Л. Сердюк та ін.) менша увага приділена роботі з емоційними станами молоді з особливими потребами. При цьому спостерігається така суперечність: наявність значної кількості відповідних практичних методик по роботі з емоційними станами, зокрема у молоді з особливими потребами, і менша кількість відповідних теоретико-методичних узагальнень. Ця суперечність обумовлює актуальність теми нашого дослідження.

Матеріали та методи. Для визначення особливостей психологічної корекції емоційних станів молоді з особливими потребами було проведено дослідження, у якому було використано методи:

а) *теоретичні*: аналіз, систематизація, узагальнення відомостей з наукових і методичних джерел – для розробки програми і рекомендацій з психологічної корекції емоційних станів молоді з особливими потребами;

б) *емпіричні*: опитувальник Спілберга-Ханіна для оцінки ситуативної та особистісної тривожності досліджуваних [4, с. 204-207]; особистісний опитувальник Айзенка для визначення рівня нейротизму [4, с. 72-74]; методика діагностики оперативної оцінки самопочуття, активності й настрою (САН) [4, с. 200-203] – для дослідження емоційних станів молоді з особливими потребами (до і після апробації програми психологічної корекції);

в) *статистичні*: G-критерій знаків; парний критерій Т-Вілкоксона – для перевірки результатів тестового дослідження після апробації програми.

База дослідження – Хмельницьке обласне товариство Всеукраїнської організації інвалідів «Союз організацій інвалідів України», група молодих людей з особливими потребами (експериментальна група – 12 осіб, віком 18-25 років, 10 хлопців та 2 дівчини з вадами опорно-рухового апарату).

До проведення емпіричного дослідження були залучені: психолог, соціальний працівник, педагоги, педагоги-організатори, батьки молоді з особливими потребами, здобувачі вищої освіти та обслуговуючий персонал.

На підставі констатувального дослідження було розроблено та апробовано програму психологічної корекції емоційних станів молоді з особливими потребами, де провідним методом виступила арттерапія. Після впровадження програми була зроблена повторна діагностика та перевірка результатів за допомогою вищезазначених методів математичної статистики.

Мета статті – представити результати емпіричного дослідження емоційних станів молоді з особливими потребами та загальний опис програми психологічної корекції цих станів.

Результати. Дослідження *ситуативної та особистісної тривожності молоді з особливими потребами* проводилося за опитувальником Спілберга-Ханіна, який дозволяє зробити суб'єктивну оцінку стану ситуативної та особистісної тривожності [4, с. 204-205].

Респонденти мали прочитати кожне з наведених тверджень і закреслити відповідну цифру праворуч залежно від того, як себе почувають в даний момент. Відповідати потрібно було не замислюючись. Як правило перша відповідь, є найбільш правильною та адекватною внутрішньому стану особистості. Обробка здійснювалась згідно ключа.

Підраховувалась загальна кількість балів за кожною шкалою ситуативної та особистісної тривожності, показники порівнювались з нормативними. Порівняння результатів до і після апробації програми психологічної корекції в експериментальній групі, свідчать про позитивну динаміку (табл. 1).

Як видно з таблиці 1, до апробації програми психологічної корекції 25 % дослідженої молоді з особливими потребами мала низький рівень *ситуативної тривожності*, 50 % – середній і 25 % – високий. Результати після апробації показали зміни: 34 % досліджених мали низький рівень ситуативної тривожності, 58 % – середній і 8 % високий.

Результати діагностики *особистісної тривожності* до і після апробації свідчать про те, що 8 % молоді з особливими потребами з числа опитаних мали низький рівень особистісної тривожності, 67 % – середній і 25 % – високий. У цілому за вибіркою рівень особистісної тривожності досліджених змін не зазнав – відбулися зміни лише окремих індивідуальних показників.

Перевірка вище описаних результатів за парним критерієм Т-Вілкоксона. За таблицею критичних значень для кількості респондентів $n=12$ знаходимо, що на рівні значимості в 5 % сума рангів нетипових зрушень не повинна перевищувати $T_{кр.} = 17$ для $p \leq 0,05$, а для 1% $T_{кр.} = 9$ для $p \leq 0,01$. Таким чином, результати дослідження не випадкові, а достовірні на рівні 1 %, оскільки $T_{емп.} = 0 \leq 9$. Валідність результатів емпіричного дослідження підтверджена.

За опитувальником Айзенка було проаналізовано рівень нейротизму молоді з особливими потребами. Нейротизм характеризує емоційну стійкість або не стійкість особистості. Виражається у високій знервованості, нестійкості, поганій адаптації, змінам настрою, депресіях тощо [4, с. 72-75].

Респондентам пропонувалися запитання, на які вони мали відповісти «так» або «ні». Зіставлення результатів до і після апробації в експериментальній групі, свідчать про стійку позитивну динаміку (табл. 2).

Як видно з таблиці 2, результати діагностики нейротизму до і після апробації 8 % дослідженої молоді з особливими потребами показали низький рівень нейротизму, 67 % – середній і 25 % – високий. У загальному

Результати динаміки ситуативної та особистісної тривожності молоді з особливими потребами до і після апробації програми психологічної корекції, у %

Визначення рівня тривожності	Ситуативна тривожність, у%		Особистісна тривожність, у%	
	До апробації	Після апробації	До апробації	Після апробації
Низький до 30 балів	25	34	8	8
Середній від 31 до 45 балів	50	58	67	67
Високий, 46 балів і більше	25	8	25	25

Таблиця 2

Результати динаміки нейротизму молоді з особливими потребами, у %

Визначення рівня нейротизму	Нейротизм, у%	
	До апробації	Після апробації
Низький, 7 балів та нижче	8	8
Середній, від 9 до 13 балів	67	67
Високий, 14-18 балів	25	25
Дуже високий рівень, 19 балів і вище	-	-

значенні нейротизм молоді з особливими потребами змін не зазнав, але були зміни індивідуальних показників окремих досліджених.

Перевірка достовірності результатів за опитувальником Айзенка за допомогою статистичного методу зіставлення значень «до і після» G-критерій знаків. Результати показують, що в експериментальній групі мають місце зрушення. Кількість від'ємних зрушень складає – 20, позитивних – 0, а нульових – 1. Тож всі від'ємні зрушення є типовими. Знаходимо по статистичній таблиці для типових зрушень $n = 20$ відповідне значення G кр, які для рівня значимості 0,05 дорівнюють 5, а для рівня значимості 0,01 дорівнюють 4. Приймаємо, що G емп. = 0 ≤ G кр. (див. табл. 3). Таким чином, достовірність результатів цього дослідження підтверджено.

Таким чином, від'ємні зрушення, які виникли під час діагностики нейротизму у молоді з особливими потребами, є достовірними.

Проведення методики діагностики оперативної оцінки самопочуття, активності й настрою (САН), яка ґрунтується на попередній діагностиці основних компонентів психічних станів. Вважається, що психічні стани особистості можна всебічно охарактеризувати за допомогою трьох категорій ознак: само-

почуття, активність і настрої, а також інтегральної оцінки суб'єктивного стану. Кожна окрема категорія представлена 10-ма полярними ознаками, ступінь їхньої вираженості визначається за 7-ми бальною шкалою. Діагностика базується на абсолютних оцінках ознак стану, показниках і їх співвідношенні. У респондентів, які брали участь у дослідженні, всі три категорії оцінювалися близькими значеннями, оскільки ці категорії перебувають між собою у тісному зв'язку [4, с. 200-201].

Опрацювання отриманих результатів до і після апробації в експериментальній групі, засвідчили стійку позитивну динаміку (табл. 4).

Як видно з таблиці 4, до апробації програми психологічної корекції 25 % дослідженої молоді з особливими потребами мали високий рівень самопочуття, активності й настрою, 50 % – середній і 25 % – низький. Результати після апробації засвідчили, що 34 % досліджених мали високий рівень самопочуття, активності й настрою, 58 % – середній і 8 % – низький.

Достовірність результатів за методикою «САН» у процесі апробації підтверджено за допомогою статистичного методу зіставлення значень «до і після» G-критерій знаків. Результати показують, що в експериментальній групі мають місце зрушення. Кількість

Таблиця 3

Аналіз достовірності отриманих результатів за допомогою статистичного методу зіставлення значень «до і після» G-критерій знаків

Кількість зрушень в оцінювані відповіді (експериментальна група)	
Кількість зрушень від'ємних (типових)	20
Кількість зрушень позитивних	0
Кількість зрушень нульових	1
Критичні значення G кр	5 ($p \leq 0,05$) 4 ($p \leq 0,01$)
Емпіричні значення G емп	0
Порівняння G емп з G кр	G емп ≤ G кр
Висновок	Зрушення статистично достовірні

Результати динаміки самопочуття, активності й настрою молоді з особливими потребами, у %

Визначення рівня самопочуття, активності й настрою	Кількість досліджених відповідно до рівнів, у%	
	До апробації	Після апробації
Високий, 5,6-7 балів	25	34
Середній від 4 до 5,5 балів	50	58
Низький, від 1 до 3,9 балів	25	8

додатних зрушень складає – 279, від'ємних – 7, а нульових – 154. Отже, всі додатні зрушення є типовими. Знаходимо у статистичній таблиці для типових зрушень $n = 279$ відповідне значення G кр, які для рівня значимості 0,05 дорівнюють 125, а для рівня значимості 0,01 дорівнюють 120. Приймаємо, що $G \text{ емп.} = 0 \leq G \text{ кр.}$ (табл. 5).

Таким чином, додатні зрушення, які виникли під час діагностики самопочуття, активності й настрою у дослідженої молоді з особливими потребами, є достовірні [2].

Результати за всіма використаними методиками не суперечать, а доповнюють одне одного.

Аналіз достовірності отриманих результатів за допомогою статистичного методу зіставлення значень «до і після» G-критерій знаків

Кількість зрушень в оціювані відповіді (експериментальна група)	
Кількість зрушень додатних (типових)	279
Кількість зрушень від'ємних	7
Кількість зрушень нульових	154
Критичні значення G кр	125 ($p \leq 0,05$); 120 ($p \leq 0,01$)
Емпіричні значення G емп	7
Порівняння G емп з G кр	$G \text{ емп} \leq G \text{ кр}$
Висновок	Зрушення статистично достовірні

Підсумуємо результати нашого дослідження до і після апробації програми психологічної корекції емоційних станів молоді з особливими:

1) за опитувальником Спілберга-Ханіна: у дослідженій вибірці зросла кількість осіб з низьким рівнем ситуативної тривожності (було 25 %, стало – 34 %) і середнім (було 50 % і стало 58 %); та зменшилась кількість осіб з високим рівнем ситуативної тривожності (було 25 % і стало 8 %);

2) за методикою САН: зросла кількість досліджених з високим рівнем самопочуття, активності й настрою (було 25 % і стало 34 %) та середнім рівних цих показників (було 50 % і стало 58 %); зменшилась кількість досліджених з низьким рівнем досліджених показників (було 25 % і стало 8 %);

3) як зазначалось вище, особистісна тривожність і нейротизм у цілому по групі суттєво не змінилась, але були виявлені позитивні зміни в окремих досліджених. На нашу думку, для більш виражених змін у цих показниках необхідна більш тривала і глибинна робота.

Перевірка результатів за допомогою методу зіставлення значень «до і після» G-критерій знаків і парного критерію Т-Вілксона засвідчила достовірність усіх отриманих результатів.

Отже, розроблена програма психологічної корекції емоційних станів молоді з особливими потребами є ефективно. Нижче наводимо її короткий зміст.

Програма психологічної корекції емоційного стану молоді з особливими потребами.

Мета – покращення емоційного стану молоді з особливими потребами.

Завдання: діагностика емоційного стану; покращення емоційного стану; підвищення самооцінки; мотивування до саморозвитку; сприяння самоконтролю; зняття напруги; покращення міжособистісного спілкування.

Цільова аудиторія: молоді з особливими потребами.

Структура програми: 9 занять тривалістю по 1 годині і 4 заняття по 2,5 години; загальна кількість 15 годин; періодичність проведення один раз на тиждень.

Форма роботи – групова.

Методи роботи: фототерапія; бібліотерапія; кінотерапія; музикотерапія; образотворча терапія; робота з піском і глиною.

Очікувані результати: загальне покращення емоційного стану, самооцінки, самоконтролю молоді з особливими потребами.

Запропонована програма може бути корисною для психологів, педагогів і соціальних працівників, які працюють із молоддю з особливими потребами.

Висновки. Проведене емпіричне дослідження емоційних станів молоді з особливими потребами виявило, що досліджені молоді люди з особливими потребами є досить тривожні, невротичні, мають тенденцію до пониженого настрою, активності і самопочуття.

Відповідно до цих результатів розроблено й апробовано програму психологічної корекції емоційних станів молоді з особливими потребами, провідним методом у якій була арттерапія.

Повторна діагностика дослідженої вибірки молодих людей з особливими потребами і перевірка отриманих показників за допомогою математичних методів виявила позитивну динаміку емоційних станів досліджених і засвідчила ефективність розробленої психокорекційної програми.

Перспективи подальших розвідок у цьому напрямку: розширення вибірки досліджених і методичного інструментарію, визначення особливостей емоційних станів в осіб з особливими потребами за гендерною і віковою ознакою.

Література:

1. Енциклопедичний словник з арт-терапії / О. Л. Вознесенська, О. М. Скар, О. А. Бреусенко-Кузнецов, О. О. Деркач, Л. В. Мова та ін.; [за заг. наук. ред. О. Л. Вознесенської, О. М. Скар]. Київ : Золоті ворота, 2017. 312 с.
2. Климчук В. О. Математичні методи у психології : навч. посібн. для студен. психол. спеціальностей. Київ : Освіта України, 2009. 288 с.
3. Ревть А. Арттерапія у соціально-реабілітаційній роботі з дітьми з особливими потребами. *Молодь і ринок*. 2019. №7 (174). С. 93–97.
4. Чала Ю. М., Шахрайчук А. М. Психодіагностика : навч. посібн. Харків : НТУ «ХПІ», 2018. 246 с.
5. Havrylkevych V., Podkorytova L., Danylchuk L., Romanovska L., Kravchyna T., Chovgan O. Psychological Correction of Parents' Attitude to Their Children with Special Educational Needs by Means of Art Therapy. *BRAIN. Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience*. 2021. Vol. 12. Issue 1. P. 154-171 | <https://doi.org/10.18662/brain/12.1/176>.
6. Afanasenko V., Komar T., Potapchuk N., Vasylenko O., Podkorytova L., Havrylkevych V. Socio-Psychological Features of Students with Special Educational Needs as a Cause of Conflicts in Inclusive Groups. *BRAIN. Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience*. 2021. Vol. 12, Issue 2. P. 1-17. DOI 10.18662/brain/12.2/188

References:

1. Voznesenska O. L., Sknar O. M., Breusenko-Kuznietsov O. A., Derkach O. O., Mova L. V. Entsiklopedychnyi slovnyk z art-terapii (2017). [Encyclopedic dictionary of art therapy]. Kyiv : Zoloti vorota, 312 p. [in Ukrainian].
2. Klymchuk V. O. (2009). Matematychni metody u psykholohii [Mathematical methods in psychology]. Kyiv : Osvita Ukrainy. 288 p. [in Ukrainian].
3. Revt A. (2019). Artterapiia u sotsialno-reabilitatsiinii roboti z ditmy z osoblyvymy potrebamy. *Molod i rynek*. [Art therapy in social rehabilitation work with children with special needs]. № 7 (174). P. 93–97. [in Ukrainian].
4. 33 Chala Yu. M., Shakhraichuk A. M. (2018). Psykhodiagnostyka: navchalnyi posibnyk [Psychodiagnostics: a study guide]. Kharkiv : NTU «KhPI»,. 246 p. [in Ukrainian].
5. Havrylkevych V., Podkorytova L., Danylchuk L., Romanovska L., Kravchyna T., Chovgan O. (2021). Psychological Correction of Parents' Attitude to Their Children with Special Educational Needs by Means of Art Therapy / *BRAIN. Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience*. Vol. 12. Issue 1. P. 154-171 | <https://doi.org/10.18662/brain/12.1/176>. [in English].
6. Afanasenko V., Komar T., Potapchuk N., Vasylenko O., Podkorytova L., Havrylkevych V. (2021). Socio-Psychological Features of Students with Special Educational Needs as a Cause of Conflicts in Inclusive Groups. *BRAIN. Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience*. Vol. 12, Issue 2. P. 1-17. DOI 10.18662/brain/12.2/188 [in English].